

of students as a pedagogical problem]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedagogichni nauky. Kropyvnyts'kyu. Vyp. 209. S. 123–128.* [in Ukrainian]

13. Khrypko, L. V. *Fizyczne vykhovannya u vyshchych navchal'nykh zakladakh Ukrainy* [Physical education in higher educational institutions of Ukraine]. URL: <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/2017/1/10.1.pdf> [in Ukrainian]

14. Yushkovska, O. H. *Fizyczne vykhovannya student-s'koyi molodi. Problemy ta perspektyvy* [Physical education of student youth. Problems and prospects]. URL: https://files.odmu.edu.ua/anthropology/2009/01/a091_34.pdf [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ФІЛОНЕНКО Оксана Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри

педагогіки та спеціальної освіти Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: професійна підготовка майбутнього викладача; розвиток освіти й педагогічної думки в Україні у другій половині XIX – XX столітті.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

FILONENKO Oksana Volodymyrivna – Doctor of Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Special Education of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: professional training of the future teacher; development of education and pedagogics in Ukraine in the 2nd half of the 19th – 20th centuries.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2023 р.

УДК 378.015

DOI: 10.36550/2415-7988-2023-1-210-234-238

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович –

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

РОЛЬ КОМУНІКАЦІЇ В УМОВАХ ОНОВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

У статті розкрито роль комунікації та новітніх засобів комунікації у процесі становлення особистості в інформаційному суспільстві.

У дослідженні ми врахували обставину, що саме спілкування також повинне розглядатися як один з різновидів діяльності. Саме у спілкуванні та в процесі його здійснення виявляється людська сутність, через спілкування та за його допомогою людина не тільки стверджує та реалізує себе, але й може більш-менш об'єктивно ідентифікувати себе, вирішувати свої складні життєві проблеми. Вважаємо, що спілкування ніяк не може бути прирівняне ні до передачі повідомлень, ні навіть до обміну повідомленнями (чи інформацією).

Показано, що процеси спілкування, взаємодії мають специфіку прояву в умовах збільшення ролі інформаційно-комунікаційних технологій в життєдіяльності людини, а це, в свою чергу, говорить про особливість становлення особистості.

Встановлено, що інформаційні технології надзвичайно розширює можливості людського спілкування, воно внутрішньо не обмежена безпосередньою присутністю індивідуума, бо у неї є багато засобів для перенесення цього інструменту спілкування на найвіддаленіший край світу. Окрім того, цілком можливо, щоб людина спілкувалася з машиною, машина – з людиною і машина – з машиною. Таким чином, виникають нові типи спілкування. Сучасна інформаційна технологія дає можливість людям ефективніше зв'язуватися між собою на великих відстанях. Вона робить доступним для людини величезний світ художніх артефактів і водночас зберігає анонімність користувача.

Телекомунікаційні ресурси дозволяють людині бути незалежною від часу і простору. В умовах підключення до розгалужених комп'ютерних мереж вони можуть спілкуватися з людьми в будь-якій точці земної кулі, брати участь в групових дискусіях, телеконференціях. Зміна мислення людей здійснює вплив на їх поведінку, потреби і способи їх задоволення, на увесь спосіб життя індивідів і суспільства в цілому. Ця обставина робить соціально значущою дослідження проблем соціалізації особистості під впливом комп'ютерної техніки.

Подальші наукові розвідки потребують розроблення методики вивчення соціальної зрілості особистості та визначення можливостей віртуалізації як нового шляху розвитку особистості.

Ключові слова: комунікація, особистість, явище, інформація, взаємодія.

HALETA Yaroslav Volodymyrovich –

doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0484-529X>
e-mail: yaroslavhaleta@ukr.net

THE ROLE OF COMMUNICATION IN THE CONDITIONS OF UPDATING THE INFORMATION CULTURE OF SOCIETY

The article reveals the role of communication and the newest means of communication in the process of personality formation in the information society.

In research we took into account a circumstance, that a self communication also must be examined as one of varieties of activity. Exactly in a communication and human essence appears in the process of his realization, through a communication and for his help a man not only asserts and will realize itself but also can more or less objectively identify itself, settle the thorny vital problems. Consider that a communication in any way can be equated neither with passing of messages, nor even to the exchange (whether by information) messages.

It is shown that the processes of communication, co-operation have a specific of display in the conditions of increase of role of informatively-communication technologies in the vital functions of man, and it, in turn, talks about the feature of becoming of personality.

It has been established that information technology greatly expands the possibilities of human communication, it is not internally limited by the direct presence of an individual, because it has many means to transfer this tool of communication to the most remote part of the world. In addition, it is quite possible for a person to communicate with a machine, a machine with a person, and a machine with a machine. Thus, new types of communication emerge. Modern information technology makes it possible for people to communicate with each other more effectively over long distances. It makes the vast world of artistic artifacts accessible to a person and at the same time preserves the user's anonymity.

Telecommunication resources allow a person to be independent of time and space. In the conditions of connection to extensive computer networks, they can communicate with people in any part of the globe, participate in group discussions, teleconferences. A change in people's thinking has an impact on their behavior, needs and ways of satisfying them, on the entire way of life of individuals and society as a whole. This circumstance makes it socially significant to study the problems of personality socialization under the influence of computer technology.

Further scientific investigations require the development of a methodology for studying the social maturity of an individual and determining the possibilities of virtualization as a new way of personal development.

Keywords: *комунікація, personality, phenomenon, information, co-operation.*

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Нині комунікація охопила усі сфери життєдіяльності людини. Вона стала відзеркаленням загальної взаємозалежності людей. Сьогодні з'явилися нові форми комунікації, включаючи Інтернет, стільниковий зв'язок і тому подібне.

З точки зору філософсько-антропологічного аналізу, набули поширення такі концепції [5], як феноменологія симпатій, інтерсуб'єктивізм, розуміння «соціального» в очікуванні очікування», де чинником, що об'єднує індивідів і суспільство виступає комунікація, «світ понять» у трактуванні «соціального», воля до екзистенціальної комунікації, діалогізм, діалогічний персоналізм, ідеї, засновані на тому, що комунікація є не засобом, а сенсом суспільного життя.

Основним результатом комунікації є взаємне розуміння. Австрійський філософ і соціолог А. Шюц розглядав дію як мету здійснення комунікацій. Його вивченню підлягали процеси і механізми, за допомогою яких відтворюється сама реальність. Філософ вважав, що для побудови соціальної комунікації головним механізмом (але не єдиним) виступає мова. Завдяки повсякденним дискурсам (комунікативним практикам), де відбувається зв'язок між індивідами і соціальними ситуаціями, в яких вони знаходяться, реалізуються «життєві» можливості.

У сучасній комунікативістиці виділяється кілька конкретно-наукових підходів щодо вивчення комунікації. По-перше, це різні підходи технократичного й інтеракційного характеру. По-друге, у рамках інтеракціонізму вчені розділилися у вирішенні питання про те, як пояснити комунікацію – посиленнями на індивідуальну усвідомлену діяльність або як похідну від

соціальної структури. Дебати про комунікацію з подібними термінами посідають одне з центральних місць в сучасній соціології, психології і культурології. У рамках саме цих наук склалися основні теоретико-методологічні підходи до комунікації та робилися різні спроби примирити об'єктивну структуру і суб'єктивну волю.

Соціально-філософська рефлексія феномену соціальної комунікації як специфічної галузі наукового знання, як відомо, досить багатовимірною. У філософській теорії комунікації відбувається прояснення сенсу процесів, які пов'язані, передусім, з процесом комунікації. Комунікація – це основа життя людини. Успішний соціальний, емоційний і інтелектуальний розвиток не можливий без вільної комунікації. Учень має бути здатний висловити власні думки, почуття й бажання легко, швидко і ясно. Мова – вид комунікативної діяльності людини, форма спілкування людей, що історично склалася. Мова є найуніверсальнішим засобом комунікації, оскільки, здійснюючи передачу інформації за допомогою мови, людьми найменше втрачається сенс спілкування.

Слід враховувати й ту обставину, що саме спілкування також повинне розглядатися як один з різновидів діяльності. Саме у спілкуванні та в процесі його здійснення виявляється людська сутність, через спілкування та за його допомогою людина не тільки стверджує та реалізує себе, але й може більш-менш об'єктивно ідентифікувати себе, вирішувати свої складні життєві проблеми.

Проблема взаємозв'язку спілкування і діяльності відноситься до ряду принципових методологічних проблем не тільки соціальної, але й загальної психології.

Зрозуміло, спілкування може набувати абсолютно діяльній форми безособової, функціональної взаємодії, і тоді воно виявляє нам комунікативну діяльність у чистому вигляді (обмін інформацією або обслуговування спільної діяльності).

Комунікація як специфічний різновид діяльності може відбутися у тому разі, коли інформація прийнята, зрозуміла та осмислена. Тому в комунікативному процесі поєднано діяльність, спілкування та пізнання [4, с. 54].

Досліджуючи теоретичні й практичні аспекти психології спілкування, Є. П. Ільїн вважав, що співвідношення між цими поняттями інше, а саме – відношення загального (комунікація) і часткового (спілкування). Не всі види комунікації є спілкуванням, але будь-яке спілкування є частковим видом комунікації. Спілкування – це частковий вид комунікації, специфічний для високорозвинених живих істот, у тому числі – для людини.

Фундаментальна відмінність спілкування і передачі повідомлень виявляється у відмінності властивих ним способів адекватної самореалізації: структура повідомлення монологічна, а структура спілкування – діалогічна. Підкреслимо, що виявлена М. М. Бахтіним структура діалогу при його відмінності від монологічного висловлювання відноситься не лише до словесної форми спілкування – йдеться тут про саму суть діалогу, незалежно від засобів, які він використовує: діалог припускає унікальність кожного партнера і їх принципову рівність один одного; відмінність і оригінальність їх точок зору; орієнтацію кожного на розуміння і на активну інтерпретацію його точки зору партнером; очікування відповіді і її передбачення у власному висловлюванні; взаємну додаткову позицію учасників спілкування, співвідношення яких і є метою діалогу. Ось чому він може бути формою зв'язку лише суб'єктів, демонструючи всі ті риси, які відрізняють суб'єкта від об'єктів. Ураховуючи вище викладене, вважаємо, що спілкування ніяк не може бути прирівняне ні до передачі повідомлень, ні навіть до обміну повідомленнями (чи інформацією).

Що стосується інформаційної реальності, то в новому тлумаченні діалогу спостерігаються принципи зміни, у порівнянні з класичною його інтерпретацією (М. М. Бахтін, М. Бубер), що пов'язані з новими формами міжособистісних стосунків, особливостями духовного споживання, новим баченням соціокультурної дійсності. Сьогодні засоби масової інформації формують нові стереотипи поведінки і спілкування між людьми, часто витісняючи міжособистісне спілкування з комунікативного процесу. Основною характеристикою сучасного діалогу є обмін інформацією, яка відбувається на рівні слова не лише як носія інформації, але і як виразника

цінностей, моральних позицій, життєвих орієнтирів. Важливим принципом ефективності інфокомунікативного процесу є принцип зворотного зв'язку, що вказує на рівень ефективності інформаційної дії на комуніканта.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема спілкування в системі суспільних стосунків розглянута Л. П. Буєвою, М. М. Перфільєвим в соціологічному аспекті; психології спілкування присвячені роботи О. О. Бодалева, О. О. Леонтьєва, Б. Ф. Ломова; соціально-психологічний аспект проблеми фундаментально досліджували Б. Д. Паригін, Б. Ф. Поршнев, П. М. Якобсон; І. С. Кон досліджує дружбу, що є однією з основних форм міжособистісного спілкування як комплексний – історико-соціальний, естетичний, психологічний і педагогічний – феномен.

Мета статті полягає у вивченні ролі комунікації та новітніх засобів комунікації у процесі становлення особистості в інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ролі суб'єкта можуть в різних ситуаціях виступати: а) особистості; б) соціальні групи; в) суспільство в цілому, – оскільки і спілкування може мати три основні форми: міжособистісне, міжгрупове, міжсоціумне. Сутнісний статус цього феномену в бутті людини зумовлює невичерпний інтерес до пізнання його закономірностей, а мінливість, багатогранність можливих проявів, впливів, що здійснюються спілкуванням на становлення особистості, зміну її характеристик з плином історичного часу пояснюють неможливість досягнення будь-яких остаточних знань про цей феномен [1].

Визначивши основні лінії дослідження заявленої проблеми і враховуючи точки розриву, що існують, вважаємо необхідним з акцентувати увагу на процесах спілкування і взаємодія.

У психології особистості спілкування традиційно розглядається як сфера активності, у якій виявляється особистісна своєрідність. Але воно може бути розглянуте і як чинник, що детермінує становлення особистості. У останньому випадку особистість з'являється як наслідок структури і характеру стосунків, що підтримуються нею зі значущими іншими. У контексті проблем особистості можливий і ще один ракурс. Спілкування може бути розглянуте як самоактуалізація особистості, один з просторів буття, яке вона (особистість) прагне організувати відповідно до структури власних особистісних сенсів, реалізуючи потребу в автентичному бутті у просторі міжособистісних стосунків. Автентичне буття в цьому випадку припускає актуалізацію в ситуаціях спілкування сутнісних сил особистості, ініціацію таких поведінкових моделей, способів діяльності, які змістовно пов'язані з ядерними, глибинними утвореннями особистості.

Сфера проблем, яка відображає зв'язок спілкування й особистості, не має однозначного розв'язання. Особливості соціального буття індивіда, його спосіб життя включають його в коло стосунків з іншими людьми, що переважають або такі, де надається перевага способам спілкування. Усе це чинить вплив на розвиток особистості або обмежує його можливості. На ранніх етапах онтогенезу людина визначається як особистість внаслідок тих стосунків з іншими людьми, в яких її включають старші. На цьому етапі життєдіяльності можна говорити про те, що особистість – результат або наслідок цих стосунків. У міру дорослішання і закріплення, стабілізації особистісних рис людина усе більшою мірою виявляє суб'єктність, формуючи своє коло спілкування і підтримуючи стосунки з тими людьми, які більшою мірою відповідають її уявленням про належне коло стосунків. Вступаючи у відносини з іншими людьми, особистість у своїй суб'єктній активності прагне погоджувати сенси, досягти розуміння, зайняти бажану рольову позицію в рольовій комбінації з партнером спілкування, прийти до певного співпереживання, викликати співчуття й інші ефекти, які дозволять їй відчувати автентичність свого буття в події з іншою людиною.

Зумовленість розвитку особистості процесуальними і змістовними характеристиками спілкування, в яке вона вступає, тими ролями, які особистість переймає на себе, спираючись у виконанні ролі на певні особистісні властивості, тим самим закріплюючи їх в собі, не втрачається розглядом етапів онтогенезу до її зрілості (чи онтогенетичної дорослості). І надалі, залежно від того, з ким відбувається спілкування, у якій ролі з'являється особистість в цьому спілкуванні, на які свої ресурси й особистісні якості опирається, актуалізуючи їх у відношенні до іншої людини, особистість продовжує змінюватися. Те, через які значущі стосунки і ситуації спілкування проходить людина, яку суб'єктну активність при цьому реалізує, на чію адресу ця активність спрямована (у відношенні до кого особистість себе проявляє у своїй активності), яким особистісним сенсом наділена активність, і є «шлях особистості», її становлення і самовизначення.

Процеси спілкування, взаємодії мають специфіку прояву в умовах збільшення ролі інформаційно-комунікаційних технологій в життєдіяльності людини, а це, в свою чергу, говорить про особливість становлення особистості.

Винахід засобів інформаційних технологій надзвичайно розширює можливості людського спілкування, воно внутрішньо не обмежена безпосередньою присутністю індивідуума, бо у неї є багато засобів для перенесення цього інструменту спілкування на найвіддаленіший край світу. Окрім того, цілком можливо, щоб людина спілкувалася з машиною, машина – з людиною і

машина – з машиною. Таким чином, виникають нові типи спілкування. Сучасна інформаційна технологія дає можливість людям ефективніше зв'язуватися між собою на великих відстанях. Вона робить доступним для людини величезний світ художніх артефактів і водночас зберігає анонімність користувача. На зміну «племені», де усі бачать кожного, а кожен бачить усіх, приходить «асоціація індивідів», які існують незалежно, є відчуженими один від одного, вступають у спілкування і будь-який контакт через безліч опосередкувань [3].

Важливим є й те, що інформаційні технічні засоби здійснюють майже миттєву передачу культурних цінностей, начебто стискаючи простір і прискорюючи час. Інформація передається в режимі реального часу, створюючи причетність користувача до того потоку історії, який плине саме зараз.

Пасивне споживання інформації за допомогою комп'ютера, телебачення, аудіо, радіо, телефону все більше витісняє активні форми дозвілля, творчості, пізнання, формує жорсткість мислення, позбавляє людей безпосереднього спілкування одного з одним. Звуження персонального простору, відчуження від живої природи викликає мимовільне прагнення до спрощення картини світу, страху ухвалення рішень, страху відповідальності. Електронне спілкування позбавлене багатьох аспектів соціального контексту, присутнього за умови особистісного контакту. Людина, користуючись комп'ютером, схильна висловлюватися вільніше [3].

Телекомунікаційні ресурси дозволяють людині бути незалежною від часу і простору. В умовах підключення до розгалужених комп'ютерних мереж вони можуть спілкуватися з людьми в будь-якій точці земної кулі, брати участь в групових дискусіях, телеконференціях.

Цілком природно, що зміна мислення людей здійснює вплив на їх поведінку, потреби і способи їх задоволення, на увесь спосіб життя індивідів і суспільства в цілому. Ця обставина робить соціально значущою дослідження проблем соціалізації особистості під впливом комп'ютерної техніки. Взаємодія людини і комп'ютера стає явищем соціальним і є не просто спілкуванням людини з технікою, а активним процесом взаємодії людини з інформаційним багатством накопиченого віками людського досвіду [3].

Опираючись на вище викладене, зазначимо, що соціалізація людини у кіберпросторі, з одного боку, є відносно інноваційним феноменом, а з іншого боку, вже давно є фактичною реальністю нашого світу, невід'ємною частиною соціалізації сучасної особистості, а також двигуном науково-технічного, економічного і соціального прогресу людського суспільства. Звертаючи увагу про інтернет-соціалізацію, необхідно зробити акцент

на тому, що саме собою інтернет-середовище є новим рівнем соціальної мережевої (присутнє перманентне зростання кількості користувачів) взаємодії сучасних людей практично різного віку, принаймні, від підлітків до літніх людей, у процесі їх соціалізації у кіберпросторі.

Проте особливість сучасної ситуації у галузі інформаційно-комунікаційної інфраструктури кіберпростору полягає в тому, що зміни в цій індустрії достатньо стрімкі й мають таку загальну масштабну дію, що сучасні інноваційні досягнення в цій сфері стають на завтра, так би мовити, уже «вчорашнім днем», відповідно, необхідно одночасно вивчати ці процеси і прогнозувати тенденції їх розвитку як на емпіричному, так і на теоретичному рівнях [2].

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що інформаційне суспільство, ніде не відбулося, хоча основні атрибути присутні. Інформації в сучасному суспільстві багато, вона відіграє колосальну роль, проте в тріаді «повідомлення – комунікація – інтерпретація» саме операція трансляції є визначальною.

Для вирішення поставлених завдань звернули увагу на процес виникнення і розвитку засобів комунікації. Уперше термін «комунікація» з'явився в науковій літературі на початку ХХ століття. Філософська інтерпретація комунікації майже ніколи не зводилася лише до обміну інформаційними повідомленнями між індивідами і до мовного спілкування. Залежно від змісту комунікації дослідниками абсолютно по-різному розглядаються комунікативні системи суспільства, часто змінюється і сам сенс суспільного життя.

Проведене дослідження не вичерпує всіх теоретичних та практичних аспектів розглянутої проблеми. Предметом окремого наукового пошуку може бути кожна із запропонованих шляхів реалізації діалогу в освітньому процесі. Подальші наукові розвідки потребують розроблення методики вивчення соціальної зрілості особистості та визначення можливостей віртуалізації як нового шляху розвитку особистості.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Галета Я. В. Комунікативні уміння у теорії і практиці вчителя початкових класів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки.* 2014. № 10 (303). С. 113–115.
2. Галета Я. В. Проблема розвитку особистості в умовах оновлення інформаційної культури

суспільства. *ScienceRise. Pedagogical Education.* 2016. № 7. С. 16–21.

3. Галета Я. В. Соціальна зрілість особистості в умовах оновлення інформаційної культури суспільства. Харків : Мачулін, 2018. 416 с.

4. Пономарьов О. С. Праксеологічні аспекти філософії спілкування. *Філософія спілкування: філософія, психологія, соціальна комунікація.* Х. : ХНТУСГ, 2008. № 5. 2012. С. 51–56.

5. Філософія спілкування: монографія/В.Г. Кремінь, Д.І. Мазоренко, С.А. Заповітний та ін. Х.: ХНТУСГ ім. П. Василенка, 2011. 440 с.

REFERENCES

1. Haleta, Ya.V. (2014). Komunikatyvni uminnia u teorii i praktytsi vchytelia pochatkovykh klasiv [Communicative skills in theory and practice of primary school teachers]. 10 (303). 113–115. [in Ukrainian]
2. Haleta, Ya.V. (2016). Problema rozvytku osobystosti v umovakh onovlennia informatsiinoi kultury suspilstva [A problem of development of personality is in the conditions of updating of informative culture of society]. *ScienceRise: Pedagogical Education.* 7 (3). 16–21. [in Ukrainian]
3. Haleta, Ya.V. (2018). Sotsialna zrilist osobystosti v umovakh onovlennia informatsiinoi kultury suspilstva [Social maturity of the individual in conditions of society information culture updating]. Kharkiv. [in Ukrainian]
4. Ponomarov. O.S. (2012). Prakseolohichni aspekty filosofii spilkuвання [Praxeological aspects of the philosophy of communication]. 5. 51–56.
5. Kremen, V. H., Mazorenko, D.Y., Zavetnyy, S.A. *Filosofiiia spilkuвання* (2011) [Philosophy of communication]: monohrafiya. Kharkiv. [in Ukrainian]

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ГАЛЕТА Ярослав Володимирович – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету педагогіки, психології та мистецтв Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: феномен «соціальна зрілість»; проблема становлення особистості в умовах інформатизації суспільства, психологопедагогічні аспекти управління.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HALETA Yaroslav Volodymyrovich – doctor of pedagogy, professor, dean of the faculty of pedagogy, psychology and arts of Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University.

Scientific interests: the phenomenon of «social maturity»; the problem of personality formation in the conditions of informatization of society.

Стаття надійшла до редакції 01.08.2023 р.